

Vladimir Vukašinović

Doprinos episkopa Atanasija (Jevtića) savremenoj liturgijskoj polemici u SPC

Povzetek: *Prispevek episkopa Atanasija (Jevtića) k sodobni liturgični polemiki v SPC*

Avtor ob analizi štirih zbornikov liturgičnih tekstov in enem prevodu – rekonstrukciji Liturgije sv. Janeza Zlatoustega iz 14. stoletja – kaže osnovne zakonitosti liturgične teologije episkopa Atanasija Jevtića. V delu odkriva dinamičen in ustvarjalen, vendar hkrati tradicionalen pristop vzajemnega prežemanja in preloma zakona vere in zakona molitve, kar je značilno za teologijo tega avtorja.

Ključne besede: Atanasije Jevtić, liturgika, liturgična obnova, liturgična polemika.

Abstract: Autor u radu analizirajući četiri zbornika liturgijskih tekstova i jedan prevod – rekonstrukciju *Liturgije* Svetog Jovana Zlatoustog iz 14. veka pokazuje osnovne principe liturgijske teologije Episkopa Atanasija Jevtića. On otkriva dinamičan i stvaralački a istovremeno tradicionalan pristup uzajamnog prožimanja i prelamanja zakona vere i zakona molitve koji karakterišu teologiju ovog autora.

Ključne reči: Atanasije Jevtić, liturgija, služebnik, liturgijska obnova, liturgijska polemika.

Summary: *Bishop Athanasius's (Jevtić) contribution to the contemporary liturgical polemics in the SPC*

Author of this paper by analyzing the four collections of liturgical texts and a translation - the reconstruction of the Liturgy of St. John Chrysostom from 14th century shows the basic principles of liturgical theology of the Bishop Athanasius Jevtic. He reveals the dynamic and creative and at the same time the traditional approach of mutual interaction and refraction of law of faith and law of prayer that characterize the theology of Bishop Jevtic.

Key words: *Athanasius Jevtic, liturgy, Service book, liturgical renewal, liturgical controversy.*

Vek iz koga smo ne tako davno iskoračili, odlikovao je veliko interesovanje za problematiku liturgijskog života Crkve i svega što iz toga proizilazi. Naravno, da takva interesovanja i nastojanja nisu nastala u dvadesetom veku - ona se javljaju mnogo ranije, i na izvestan način obeležavaju istorijski hod Crkve kroz vekove (Vukašinić 2009 a.). Dvadeseto stoleće je, u stvari, predstavljalo period do sada najorganizovanijeg i najšireg bavljenja ovom problematikom. Ona, međutim, nije nestala završetkom dvadesetog veka – nastavila se i, kako stvari stoje, nastaviće se i u godinama koje su pred nama.

Bavljenje liturgijskim životom Crkve, interesovanje za taj život, ponekad izazove manje - više burne debate. Jedna takva debata zahvatila je Srpsku Pravoslavnu Crkvu krajem prošlog veka a njene posledice se i dan danas osećaju. U ovu debatu posvećenu obnovi crkvenog bogoslužbenog života koja se odvija u našoj Pomesnoj Crkvi veoma brzo se uključio i Episkop Atanasije Jevtić.¹ Njegovo uključivanje bilo je or-

¹ Episkop dr Atanasije Jevtić (8. januar 1938.) doktorirao je 1967. godine u Atini, na temu: *Eklisijologija Apostola Pavla po Svetom Zlatoustu*. Nakon toga predavao je u Parizu na Bogoslovskom institutu Svetog Sergija - Uvod u teologiju i Patrologiju sa Asketikom, tokom naredne tri godine. Godine 1973. izabran je za docenta na Bogoslovskom fakultetu SPC za katedru Patrologije. Na istom Fakultetu predavao je i Istoriju Hrišćanske Crkve i Istoriju Srpske Crkve. Godine 1983. izabran je za vanrednog, a 1987. za redovnog profesora na katedri Patrologije. Biran je i za Dekana Bogoslovskog fakulteta 1980/81. i 1990/91. U tom periodu rada na Fakultetu, objavio je oko dve stotine naučnih radova. Godine 1991. biva od Svetog arhijerejskog sabora SPC izabran, hirotonisan i ustoličen u Vršcu za Episkopa Banatskog, gde je ostao nepunih godinu dana, da bi ga isti Sabor na majskom zasedanju 1992. izabrao za Episkopa Zahumsko-Hercegovackog. Usled teške povrede vratnih pršljenova 1998. molio je Sabor Episkopa za razrešenje od arhipastirskih dužnosti. Na septembarskom zasedanju 1999. usvojena mu je ostavka na aktivno upravljanje Eparhijom, a sâm je ostao da boravi u manastiru Tvrdoš kraj Trebinja. Episkop Atanasije bio je učesnik mnogih domaćih i međunarodnih naučnih skupova iz oblasti crkvene istorije, teologije, filozofije i hrišćanske kulture. Istovremeno je saradivao u mnogim crkvenim i svetovnim publikacijama u zemlji i u inostranstvu. Autor je brojnih knjiga, studija, članaka, ogleđa i beseda na više svetskih jezika. Prevodi sa starogrčkog, staroslovenskog, i drugih jezika. Njegovi bogoslovski, antropološki, patrološki, crkveno-istorijski radovi zalaze u sve periode istorije Crkve i obuhvataju skoro sva važnija pitanja pravoslavnog biblijsko-svetoatačkog bogoslovlja. Do sada je objavio više desetina knjiga.

ganski izraz višedecenijskog sveštenoslužiteljskog i bogoslovskeg dela i interesovanja ovog Episkopa i teologa.

Episkop Atanasije u ovoj raspravi, pa i polemici nije samo govorio. On je u njoj, prvenstveno, mnogo pisao i prevodio, ostavljajući nam trajne i dragocene smernice i putokaze pravilnog razumevanja liturgijske problematike i blagoslovenog i istinski pobožnog sveštenoslužnja Svete Liturgije. Mi ćemo ovde, na primerima nekih od njegovih brojnih knjiga i studija posvećenih ovoj problematici, pokušati da iskažemo u čemu se sastoji njegov suštinski doprinos pomenutoj obnovi.

Završavajući prikaz prve knjige Hristos: Nova Pasha – Božanstvena Liturgija: Sveštenoslužjenje, pričešće, zajednica Bogočovečanskog Tela Hristovog – pre dve godine, na navečerje Preobraženja, u Trebinju rekli smo i ovo:

Autor i priređivač ovog Zbornika obećao nam je još jednu knjigu slične sadržine, koja bi se bavila tekstovima i službama druge hiljadugodišnjice hrišćanske istorije ali i teološkom analizom različitih bogoslovsko-liturgijskih pitanja proisteklih iz ove problematike. Gajimo iskrenu nadu da će nas njome, i ne samo njome, u najskorije vreme bogoslovski obogatiti i duhovno obradovati (Vukašinić 2009c, 335).

Ni slutili nismo da će se naše nade tako brzo i na takav način ispuniti. Zahvaljujući nesvakidašnjem stvaralačkom pregnuću Episkopa Atanasija danas govorimo o čitavom nizu ovih liturgioloških dela. Pogledajmo ih redom.

Prvi tom ovog ciklusa objavljen je 2007. godine. Ovaj zbornik Episkopa Atanasija ili, kako ga je on nazvao – ova čitanka, obuhvata dve grupe tekstova: jednu sačinjavaju najstariji sačuvani poretki odnosno ustavi Svetih Liturgija grčkog i slovenskog govornog područja od VIII do XVI stoleća (njih 20 na broju) a drugu izbor svetotačkih tekstova o Svetoj Evharistiji i bogoslužbenom životu Crkve od I do XIII veka (Jevtić 2007a).

Drugi tom, objavljen, takođe, 2007. godine, sadrži prevod Liturgije Svetog Apostola Jakova brata Božijeg, fototipije i prevode najstarijih i drugih drevnih slovenskih (čuveni Hutinski Služabnik!) i srpskih Služabnika, Poredak - Diataksis Filoteja Carigradskog (koji je inače preveden u

prvoj knjizi) sada u prevodu i redakcijama njegovih učenika Mitropolita Kiprijana Kijevskog i Patrijarha Jeftimija Trnovskog. Pored toga ovde donosi i izvode iz kanonsko-pravnih dokumenata Crkve kao i vizantijskog zakonodavstva zajedno sa besedama, tekstovima i studijama Ota- ca i teologa iz druge hiljadugodišnjice Crkve (Jevtić 2007b).

Treći tom, koji je svetlost dana ugledao, naredne, 2008. godine, zapo- činje prevodom Božanstvene Liturgije Svetog Apostola Marka. Njoj slede prevodi čitavog niza Služabnika i Arhijerejskih činovnika pisanih i štampanih u periodu od XVII do XX veka u kojima su ispraćene raz- ličite promene u liturgijskom slovu i delu. Posebna pažnja posvećena je istraživanju istorijskog razvoja bogoslužjenja u Vizantiji, kod Grka, Rusa i Srba. Ovde su dodati tekstovi savremenih teologa i liturga – A. Šmemana, G. Florovskog, J. Zizjulasa, J. Popovića i drugih (Jevtić 2008).

Četvrti tom objavljen je 2009. godine. U njemu je doneta čitava antolo- gija tekstova značajnih bogoslovskih imena kako domaćih tako i stranih, među kojima je, bez svake sumnje, (barem za naš bogoslovski ukus!) i najinspirativniji savremeni tumač Svete Liturgije koji to čini u pastir- skom duhu – Mitropolit Dionisije Kozanski. U ovom tomu Episkop Atanasije posebno se bavi liturgijskim uticajima zapadnog hrišćantva i načinom na koji su oni prodirali u srpsku bogoslužbenu praksu i uticali na formiranje i razvoj bogoslužjenja kod Srba. Ovaj tom završava teks- tovima tri Svete Liturgije u prevodu Komisije Svetog arhijerejskog sino- da (koje je i Ep. Atanasije član) kojima je Vladika Atanasije dodao svoje dragocene sholije – svojevrsne rezimee onog što je u ovim knjigama pisao, prevodio i sabirao. Posebno su zanimljive i njegove Misli i podaci o Sv. Liturgiji – Evharistiji i pričešću, date u formi drvenohrišćanskog stoslova kojima se završava četvrta knjiga (Jevtić 2009).

Ovakav širok i bogat izbor i zbir tekstova nije slučajan. O Svetoj Litu- rgiji, kao što je poznato, ne možemo govoriti kao o nekom izdvojenom fenomenu, samo na osnovu sačuvanih bogoslužbenih spomenika, teks- tova rukopisa ili drevnih štampanih izdanja. Liturgija je deo šire celine ili obreda kome pripada, koga nosi i najvećim delom definiše. Suštinsko jedinstvo obreda i okruženja u kome se on vrši, kao i teologije navede- nih pojava i njihovih odnosa u savremenom bogoslovlju ima aksiomat- ski karakter. Stoga je do pravilnog razumevanja bilo kog strukturalnog elementa određenog liturgijskog obreda moguće doći jedino ukoliko

se on posmatra i analizira u širem kontekstu samog obreda, u odnosu na ostale njegove sastavne delove. Zato širina Atanasijevih uredničkih, prevodilačkih i bogoslovstvujućih zahvata nije stvar stila ili hira nego neophodni preduslov pravilnog – jedinog mogućeg – razumevanja sve dubine liturgijskog života Crkve. Primera za to ima mnogo. Najkarakterističnije je odabir velikih Otaca Mistagoga koje ovde prevodi – Maksima Ispovednika i Germana Carigradskog (u prvoj) Nikolaja Andidskog (u drugoj) i Nikolu Kavasilu i Simeona Solunskog u (trećoj i četvrtoj knjizi). Njihove mistagogije su, kao što je poznato, najrepresentativniji elementi liturgijskog obreda.

Značaj ovih knjiga Episkopa Atanasija za srpsku liturgičku nauku je velik. Približavanje najznačajnijih drevnih liturgijskih poredaka kao i klasičnih svetoatačkih komentara i tajnovodstvenih objašnjenja savremenim čitaocima – na prvom mestu onima koji će se baviti ili se već bave svetom teologijom – predstavlja zalog nade da će oni svoje bogoslovlje ali i svoju liturgijsku praksu graditi na pouzdanim temeljima crkvenog predanjskog iskustva.

Šta dobronamerni čitalac iz ovih knjiga Episkopa Atanasija može da sazna i nauči? Pre svega da poznavanje istorijskog razvoja bogoslužjenja može da bude od velike koristi u razumevanju današnjih formi i oblika koje ono ima. Zatim da sva pitanja tzv. liturgijskog stila, odnosno načina vršenja bogoslužjenja, evharistijskog sveštenoslužjenja, neposredno zavise od naše liturgijske vizije, odnosno, teologije koju imamo. Tiho ili glasno čitanje molitava, arhitektonska rešenja hramova, vrste oltarskih pregrada koje postavljamo, otvaranje i zatvaranje dveri, bogoslužbeni jezik, liturgijska orijentacija i niz drugih pitanja na čelu sa pitanjem redovnog pričešćivanja Svetim Tajnama, direktno proizilaze iz liturgijske teologije i prakse onih koji o njima odlučuju. Nijedno od tih pitanja nije izdvojen fenomen i ne može se analizirati zasebno. Vrsta eklisiologije koju imamo (čak i kada je nismo svesni!) i svetotajinsko bogoslovlje koje proističe iz nje direktno utiču na odluke koje donosimo. To je očigledno i u ovoj knjizi.

Liturgijska teologija Episkopa Atanasija, očigledna iz izbora tekstova koje navodi, prevodi ili ih sam piše, koja je, uostalom, prisutna i u njegovom celokupnom delu i služenju počiva na nekoliko osnovnih principa.

Pre svega, ona izvire iz Predanja Crkve, integralno razumevanog i lično doživljenog. Samim tim, ovo bogoslovlje odbija da apsolutizuje bilo koju etapu u razvoju liturgijskog života (nije se poklizinulo na iskušenju antikvarijalne liturgijologije) i da nju i samo nju nazove i nametne kao predanjsku odnosno ispravnu. Vladika piše:

Ne može se i ne sme u živom životu Crkve, vođene i nadahnjivane Duhom Utešiteljem, apsolutizovati ni jedna istorijska epoha, pogotovu ne ona kada je pretila ili, Bog zna zašto, dominirala dekadencija inertnosti, učmalosti, konzervacije, standardizacije (Jevtić 2007a, 19).

Ove knjige nam na najočevidniji mogući način pokazuje dinamičku prirodu hrišćanskog bogoslužjenja. Čitajući liturgijske tekstove koji se u njima nalaze mi pratimo iz stoleća u stoleće procese razvoja zakona molitve kako na njegovim putevima tako i na povremenim stranputicama. Učimo se jednom neidolatrijskom posmatranju poretka kao takvog i finom osećanju sapostojanja nepromenljivih i promenljivih elemenata u njemu. Za Episkopa Atanasija poretcu služe:

(...) pre svega upoznavanju a onda i daljem proučavanju razvoja Svete Liturgije (...) Kao što se u Svetoj Liturgiji sve kreće napred, i ništa nije statično, jer je ona izraz duhonosnog pokreta Crkve ka eshatološkom Carstvu, tako je i sa samim služenjem, sveštenodejstvom te nebozemne bogočovečanske tajne. Zato i nema i ne može biti tzv. "standardizacije" samog teksta Poretka Liturgije i pogoto ne jednom za svagda datog "statuta" teksta nekog služebnika kodifikovanja svih do sad poznatih "uputstava" i "rubrika" (Jevtić 2007a, 22).

Kao primer za to uzmimo najstariji sačuvani rukopis Liturgije vizantijskog obreda, tzv. Barberinijev kodeks (s kraja VIII veka) koje je Episkop Atanasije preveo i objavio u prvoj knjizi. U njima vidimo da rubrike postoje u, za nas danas, nezamislivo maloj meri. To nam govori jasno da je liturgijsko delo tada bilo, te da u stvari i uvek jeste, prostor slobode u vernosti Duhu Svetom, a da u bogoslužjenju liturg, kako Vladika Atanasije veli: "Po živom usmenom predanju rukovođen Duhom Svetim služi Božanstvenu Liturgiju." (Jevtić 2007b, 21)

Liturgijsko bogoslovlje našeg pisca, i svi ovi zbornici, obeleženi su dubokom pastirskom brigom za slovesno stado Hristovo i njegovo

hranjenje i napajanje na neuvenivim poljima i izvorima mističke Trpeze Gospodnje. Ovaj pristup je od velike važnosti kada je problem liturgijske obnove u pitanju. To se danas, za razliku od Episkopa Atanasija, kod nekih teologa i pastira u potpunosti zanemaruje. Rešenje nekog liturgijskog problema uvek mora da ima u vidu i pastirsku dimenziju te problematike. Nijedno bogoslovlje koje želi da bude bogoslovlje Crkve, a pogotovo liturgijsko, ne postoji samo za sebe, niti ono sme da predstavlja puku vežbu u domišljatosti, koja ignoriše njen konkretni život i potrebe.

Ovo četvorotomno delo Vladike Atanasija plod je, sa jedne strane, njegovog arhipastirskog i naučničkog uključivanja u tokove savremene debate posvećene obnovi crkvenog bogoslužbenog života koja se odvija u našoj Pomesnoj Crkvi, a sa druge, organski je izraz njegovog višedecenijskog sveštenoslužiteljskog i bogoslovske stvaralaštva i interesovanja, o čemu svedoči čak i jedan njegov studentski rad iz davne 1962. godine koji se fototipski objavljuje u četvrtoj knjizi. Ono, takođe, predstavlja razumljiv nastavak dosadašnjih impozantnih naučnih rezultata našeg pisca.

Kao logički nastavak znamenite tetralogije *Hristos Nova Pasha* ne tako davno svetlost dana ugledala je nova knjiga Episkopa Atanasija Stari Srpski Služabnik u kojoj on pokušava da rekonstruiše liturgijski poredak u Srpskoj Crkvi u XIV i XV veku (Jevtić 2012).

Čime se koristio Episkop Atanasije u prevođenju i priređivanju ovog Služabnika? Po njegovim rečima, u same temelje ovoga spisa ugradio je dva Dečanska rukopisa, skoro identičnog teksta: Br. 123 (pisao ga hilendarski anagnost Jovan, oko 1395. godine) i Br. 130 (pisan oko 1465–1475. godine). S obzirom da je rukopis Br. 130 bolje očuvan sa njega je uglavnom i prevodio na savremeni srpski jezik tekst Zlatoustove Liturgije. Tekst je istovremeno, kako sam kaže, poredio sa još dva starija srpska rukopisa: Hilendarskim Br. 315 /T376/ (pisan oko 1330. godine) i tzv. Ćorovićevim Br. 7 (Univerzitetska biblioteka Beograd), iz Manastira Lesnova (14. vek, pre Kosovske bitke). Istovremeno poredio je i tekstove tri prva srpska štampana Služabnika (Srbulje): jeromonaha Makarija (koji je štampan u Trgovištu, u Vlaškoj, 1508. godine), Božidara Vukovića (od Đurića, Podgoričanina, u Veneciji, 1519–1520. godine) kao i Goraždevačkog služabnika (štampano ga je Đurađ Ljubavić, s bratom

kaluđerom i sveštenikom Teodorom, poveljenijem starca Božidara Goraždanina, 1519. godine) (Jevtić 2012, 3–4).

Episkop Atanasije je u predgovoru ovog Služabnika ponovo pokrenuo pitanje predložka za prve štampane srpske Služabnike koje do sada u nauci nije bilo rešeno. On misli da je upravo ovaj Dečanski rukopis Br. 130, (ili njegov izvornik/prepis), koji je poslužio kao osnovni tekst starog Srpskog Služabnika, poslužio kao "predložak za štampanje Makarijevog i Vukovićevog Služabnika, a verovatno i Goraždevačkog". (Jevtić 2012, 4) Vladika je ovde sasvim sigurno na pravom tragu, pošto je upravo ta porodica srpskih rukopisa, kasne atonske redakcije – a sad koji konkretno to ostaje otvorenim pitanjem – kojoj pripada i rukopis Dečani 130, poslužila kao predložak za rad prvih srpskih štampara (Vukašinić 2012, 81–91).

Pažljivim čitanjem ovog Služabnika možemo da bez velike muke ustanovimo koje su osnovne razlike između ovde iznesene i pokazane drevne srpske liturgijske prakse i potonjih slojeva novijeg liturgijskog predanja: Stari Srpski Služabnik na Proskomidiji pominje Časni Krst i Svete Anđele, a Svete Nebeske Sile pominje i po osvećenju Svetih Darova; U njemu nema novododatog Tropara Trećeg Časa u epiklezi Svetoga Duha na osvećenju Sv. Darova (Vukašinić 2009b), a posle Pričešća sveštenstva odmah se stavljaju u Sveti Putir svi ostali delovi Agneca i sve Čestice i njima pričešćuje narod (Jevtić 2012, 3–4).

Između liturgijske prakse naše Pomesne Crkve kakva je opisana u Starom srpskom Služabniku i današnje liturgijske prakse, baš kad su ove pobrojane razlike u pitanju, ipak ne postoje tako radikalne razlike i nepremostiv jaz. Tokom prevođenja savremenog Služabnika dolazilo je do izvesnog "približavanja" starom Služabniku, što napominje Episkop Atanasije u Predgovoru ovog izdanja. On nabraja:

1) pominjanje Sv. Anđela u Proskodiji vratio je Sv. Justin Novi u svom prevodu Tri Liturgije (1978), a u Sinodskoj komisiji za povratak se nije složio predsedavajući. (Vukašinić, 210, a) 2) Naknadno umetnuti Tropar 3. Časa u Sinodskom Služebniku stavljen je pre Molitve Epikleze i to u zagradama (ostavljen, dakle, samo opciono). 3) Još u nekim momentima Sv. Liturgije sve je češća praksa u našoj Crkvi kakva je i u Starom Srpskom Služabniku, pisanom i štampanom (Jevtić 2012, 5).

Na samom kraju ove dragocene knjige priređivač i prevodilac doneo je i pet karakterističnih bogoslovskih mesta iz svetootačke riznice i to: učenje Sv. Kirila Aleksandrijskog o Hristu kao Novoj Pashi, Svetog Jovana Zlatoustog o Pričešćivanju svih članova Crkve na Evharistiji, Svetog Grigorija Palame o Ovaploćenju i Pričešću, Svetoga Save Srpskog o Liturgiji i Pričešću i Pričešću kao učestvovanju u Bogočoveku Hristu i Njegovom Telu Crkvi Sv. Justina Novog Čelijskog.

Ovu Atanasijevu knjigu, kažimo na samom kraju, danas možemo da čitamo na dva načina. Prvi je kao živi izvor liturgijske pobožnosti, kao delatnu evharistijsku knjigu iz koje sada sveštenoslužimo duhom i rečju i liturgijskim stilom naših predaka slovesnu Službu Božanstvene Evharistije.

Drugi je kao ozbiljan i dragocen, pažljivo i akriivično pripremljen i objavljen, izvor za istoriju bogoslužjenja naše Pomesne Crkve. Liturgijska polemika koja je našu Crkvu zahvatila tokom više prethodnih godina, kada je sada, sa ove iako kratke istorijske distance pogledamo, imala je jedan osnovni, temeljni nedostatak. Pojedini učesnici u toj raspravi bili su skoro sasvim (a neki, na žalost, sasvim) neupućeni u stvarno stanje stvari o kojima su govorili i pisali. Njihovi zaključci su prizilazili, a i sada, na žalost, proizilaze, iz onoga što su pročitali iz sekundarne, a zastarele, literature, ili onoga na šta su sami tokom svog liturgijskog formiranja navikli. To nije loše po sebi. Loše je, međutim, zbog toga što ovakav pristup, kada pokaže pretenzije na aspolutnost suda i sveobuhvatnost mišljenja, u stvari započne da guši i potiskuje istinu samih stvari i menja je svojom nametnutom verzijom istine. Da bi istina mogla da dođe do izražaja na svetlo dana treba izneti izvore istine, načine na koje se ona pokazivala, manifestovala, u prošlosti.

Upravo to objavljivanje izvora i puštanje da oni progovore jezikom nepobitnih činjenica veliki je doprinos Episkopa Atanasija ovoj polemici, tačnije obnovi, i razvoju liturgijskog bogoslovlja, ali i crkvenog života, buđenju i uzrastu evharistijske samosvesti crkvenih generacija koje dolaze. To sve kraće i upešatljivije kaže prevodilac i priređivač Starog Srpskog Služabnika na sledeći način:

Namera nam je da pokažemo kako smo mi Pravoslavni Srbi služili Božansku Liturgiju u vekovima pre no što nam je u upotrebu došao, preko Karlovačke Mitropolije, Služebnik južno – i zapadno-ruski, u

koji su uneti neki momenti, pa i tekstovi, kojih ne samo da do tada nije bilo u bogoslužbenoj praksi Srpske Svetosavske Crkve, nego ih i ne treba dalje zadržavati, već obnoviti vekovnu liturgijsku praksu (Jevtić 2012, 4).

Poznat i priznat, a što je još važnije poštovan i voljen, kao patrolog, dogmatičar, istoričar, kanoničar, bibličar - Episkop Atanasije iz Svetosavske Hercegovine se ovim svojim delima u punom svetlu pokazuje kao dubok i pronicljiv predanjski liturgičar u najlepšem smislu te reči. Sve to, pak, samo naizgled i na prvi pogled, vodi ka zaključku da je on ekspert u raznim bogoslovskim disciplinama. Stvari, međutim, stoje sasvim drugačije. Vladika je, u stvari, zaživeo bogoslovljem u celini a bogoslovlje integralno uzraslo u njemu pa iz tog iskustva i na osnovu tog opita i sme i može da na autentičan i dubok način govori i piše na ove različite bogoslovske teme. Na ovaj način Vladika Atanasije biva vernim svedokom jednog i jedinstvenog bogoslovlja Crkve, oslobođenog svih veštačkih iscepanosti i prokrustovskih specijalizacija. A takav svedok, ogrnut plaštom proročke revnosti i neovdašnjosti, koji, dodajmo i to – samo njemu priliči i dolikuje, veoma je potreban ovom našem skućenom i osiromašenom vremenu, vremenu koje bogoslovlje, najčešće, ili potiskuje u stranu ili ga instrumentalizuje u različite – njemu duboko strane – svrhe.

Literatura

- Jevtić, Atanasije.** 2007a. *Hristos nova Pasha – Božanstvena Liturgija, sveštenoslužjenje, pričestice, zajednica bogočovečanskog Tela Hristovog*, 1. Beograd-Trebinje: Simeon Mirotočivi.
- – –. 2007b. *Hristos nova Pasha – Božanstvena Liturgija, sveštenoslužjenje, pričestice, zajednica bogočovečanskog Tela Hristovog*, 2. Beograd-Trebinje: Simeon Mirotočivi.
- – –. 2008. *Hristos nova Pasha – Božanstvena Liturgija, sveštenoslužjenje, pričestice, zajednica bogočovečanskog Tela Hristovog*, 3. Beograd-Trebinje: Simeon Mirotočivi.

- — —. 2009. *Hristos nova Pasha – Božanstvena Liturgija, sveštenoslužjenje, pričešće, zajednica bogočovečanskog Tela Hristovog*, 4. Beograd-Trebinje: Simeon Mirotočivi.
- — —. 2012. *Stari Srpski Služabnik – Liturgija Sv. Jovana Zlatousta, (14–15. vek)*, Vrnjačka Banja-Trebinje: Manastir Tvrdoš i Bratstvo Svetog Simeona Mirotočivog.
- Vukašinović, Vladimir.** 2009a. *Liturgical Renewal in the 20th Century: The History and Theological Ideas of the Liturgical Movement in the Roman Catholic Church and its Mutual Relation to the Liturgical Life Of The Orthodox Church*. Fairfax, VA: Eastern Christian Publications.
- — —. 2009b. Tropar Trećeg časa u liturgijama rukopisnog služabnika iz XVI veka (№ 80) iz biblioteke manastira Pečke patrijaršije, u: J. Kalić, ur. *Manastir Kalenić: u susret šestoj stogodišnjici*. Naučni skup, 187–204. Beograd-Kragujevac: SANU odeljenje istorijskih nauka.
- — —. 2009c. Atanasije Jevtić, Hristos Nova Pasha – Božanstvena Liturgija: Sveštenoslužjenje, pričešće, zajednica bogočovečanskog Tela Hristovog, Beograd-Trebinje I-IV, 2007–2009. U: *Sabornost* 3, 335–338. Požarevac: Pravoslavna eparhija braničevska.
- — —. 2010a. *Confrontation of Liturgical Theologies in Translations of Holy Liturgies into Serbian Language in The 20th Century*. U: *Bogoslovni vestnik*. 70:17–24.
- — —. 2012. *Srpsko bogoslužjenje – Ogledi iz liturgijske istorije i prakse kod Srba*, Vrnjci-Trebinje: Simeon Mirotočivi.